

תוכן עניינים

1. מבוא 1
2. השתלבות עולים/מהגרים בשוק העבודה - סקירה כללית והסברים 3
- 2.1 הגדרות – מהגר והשתלבות 3
2. קשיי השתלבות במדינה הקולטת 4
- 2.3 אתגרים והזדמנויות לשוק המקומי 7
3. נתוני עלייה הרוסית לישראל - פילוח לנתונים דמוגרפיים 10
4. השתלבות עולים מברית המועצות בשוק העבודה בישראל בהתאם למקצוע קודם 14
- 4.1 נתונים על השתלבות העולים בשוק העבודה בהתאם למיומנויות והמקצוע הקודם שלהם 14
- 4.2 מגמות בהשתלבות בשוק העבודה לפי המקצוע לאורך שנים 16
- 4.3 סיבות שהשפיעו על השתלבות העולים בשוק העבודה לפי מקצוע קודם 19
5. סיכום 25
6. רשימת מקורות 27
- 6.1 רשימת מאמרים אקדמיים באנגלית 27
- 6.2 רשימת מקורות בעברית 27

1. מבוא

השתלבותם של מהגרים בשוק העבודה במדינה המארחת הינו תהליך מאתגר במיוחד. תהליך השילוב של המהגרים עשוי להיות מושפע מגורמים רבים כמו מיומנויות שפה, פערי תרבות, היעדר קשרים חברתיים עם תושבים מקומיים, ואפילו מאפייני גזענות ודעות קדומות (Dickey, Drinkwater, & Shubin, 2018, pp. 1164-1165; Udah, Singh, Hiruy, & Mwanri, 2019, p. 1262). כמו כן, ישנם גם מאפייני פיתוח של השוק המקומי שאליו נכנסים המהגרים, עד כמה בכלל ערוך השוק המקומי לקבל אליו מהגרים עם כישורים שונים ועד כמה השוק המקומי מכיר בכישורים, בהסמכה ובתקן של מקצועות המהגרים (בר, 2012, עמ' 6-7; OECD, 2007, p. 49). לצד זה ישנן טענות כי מאפיינים אישיים משפיעים על יכולת השתלבות המהגר בשוק העבודה כמו רמת ביטחון עצמי, חרדות ואף מגבלות תרבותיות היסטוריות, לצד כאמור משתנים נפוצים כמו היעדר מיומנויות שפה או פערים תרבותיים. בכך נוצר מצב כי לעתים מהגרים משכילים ומיומנים מתקשים להשתלב בשוק העבודה של המדינה המארחת ולבסוף חלק מהמהגרים עשויים להשתלב בעבודות שכר נמוך וכאלה שאינן תואמות את המיומנויות המקצועיות שלהם (Guo, 2013, pp. 33-34).

מדינת ישראל הינה מדינת עלייה המאופיינת בקליטת מהגרים (עולים) יהודים מכל העולם. מסוף שנות ה-80 ובעיקר במהלך שנות ה-90, ישראל קלטה עולים רבים מברית-המועצות לשעבר (רוסיה וחבר המדינות כעת). בסך הכל בעשור שבין 1990-2000 עלו לישראל למעלה מ-900,000 עולים מרוסיה. בקרב העולים שנכנסו לישראל, 154 אלף מהם החזיקו כבר בתארים אקדמיים שהוכרו על ידי משרד החינוך בישראל (שפס, 2016, עמ' 64, 77), ונתון אחר מצביע כי לפחות 48% מהעולים בגילאים 30-40 היו בעלי תואר אקדמי ראשון ומעלה. עולים רבים נטו ללמוד ברוסיה ובישראל מקצועות בתחום ההנדסה, מדעים, ומקצועות עזר רפואיים, ונטו פחות ללמוד מקצועות בתחום המשפטים או מדעי החברה והרוח (מגבלות השפה בהחלט תרמו לכך) (לשם, 2009, ע' 99; שפס, 2016, ע' 77).

השתלבותם של העולים מרוסיה בכוח העבודה בישראל הייתה מאתגרת. שיעור העולים שהצליחו להשתלב בכוח העבודה בשנת 1991 נאמד ב-45%, ו-38% מהם הוגדרו מובטלים (היתר הינם זקנים, סטודנטים, חיילים או עולים שאינם חיפשו עבודה), בעוד ששיעור המובטלים של כלל האוכלוסייה נאמד ב-10%. בשנת 1994, שיעור העולים המעורבים בכוח העבודה נאמד כבר ב-55% ו-13% אבטלה, לעומת 7.8% אבטלה בקרב כלל האוכלוסייה. כלומר, באופן הדרגתי העולים החלו להשתלב בכוח העבודה בישראל (אקשטיין וגוטליבובסקי, 1996, ע' 457).

למרות כי במרוצת השנים יותר ויותר עולים מרוסיה כן הצליחו להשתלב בכוח העבודה הישראלי, נתונים שונים מראים כי השילוב לא בהכרח תאם את המקצוע שאותו רכשו העולים. רק 20% מהעולים שהשתלבו בשוק העבודה בישראל טענו כי תעסוקתם לא הייתה כל-כך שונה או בכלל לא שונה בהשוואה לתעסוקתם ברוסיה. 74% מהעולים החדשים טענו כי הם מרוויחים פחות מהשכר הממוצע במשק (לשם, 2009, עמ' 103, 110). עם זאת, עמדה אחרת גורסת כי הקושי של העולים הרוסים להשתלב בשוק העבודה בהתאם למקצועות הקודמים שלהם, לא היה בהכרח רק משום היותם עולים המתקשים בענייני שפה, תרבות, ואולי אפילו חשיפה לגזענות, אלא גם משום ששוק העבודה הישראלי לא היה מפותח דיו והיה חסר את הביקוש לעבודה הדורשת מיומנות גבוהה (Kushnirovich, & Zeltzer-Zubida, 2010, p. 251; Heilbrunn). במרוצת הזמן כאשר שוק העבודה הישראלי התפתח והשתכלל, כך העולים השתלבו בתפקידים שתאמו את המקצוע שלהם (בר, 2012, עמ' 6-7).

שאלת המחקר: באיזו מידה השתלבו לאורך זמן העולים מברית המועצות לשעבר בשוק העבודה בישראל בהתאם למקצועם הקודם?

מטרת המחקר: המחקר נועד לבחון את מידת השתלבות העולים מברית המועצות לשעבר בשוק העבודה בישראל בהתאם למקצוע הקודם של העולים. המחקר יתאר את המשתנים שהשפיעו על העולים מרוסיה להשתלב לאורך הזמן בשוק העבודה בדגש על המיומנויות שלהם. משתנים אלה כוללים בין היתר את פיתוח המשק הישראלי, אתגרי השפה של העולים, התרבות, והמיומנויות.

מתודולוגיה:

2. השתלבות עולים/מהגרים בשוק העבודה - סקירה כללית והסברים

בפרק זה אציג רקע תיאורטי לעבודה המתאר את השתלבות המהגרים באופן כללי בשוק העבודה של המדינה המארחת/קולטת. הפרק יציג תחילה שתי הגדרות חשובות של מיהו מהגר ומה הכוונה לשילוב בשוק העבודה. לאחר מכן אציג את הקשיים בהשתלבות כדוגמת בעיות שפה, תרבות, גזענות ומידת פיתוח השוק המקומי, לצד הצגת הזדמנויות ואתגרים כמו כניסת כוח עבודה חדש לשוק שיכול לפתח ולהמריץ את שוק העבודה המקומי או לחילופין הפחתת השכר הממוצע בענפים מסוימים שבהם מועסקים מהגרים רבים. באמצעות הפרק הנוכחי יהיה ניתן להבין יותר את נושא השתלבות העולם מברית המועצות בשוק העבודה הישראלי.

2.1 הגדרות – מהגר והשתלבות

ההגדרה הפשטנית של מהגר היא מצב שבו אדם עוזב את מדינת המוצא שלו ועובר לחיות באופן קבוע במדינה אחרת. הגירה למדינה אחרת מבוצעת על בסיס שני כוחות – משיכה ודחיפה. הגירה על בסיס משיכה מבוססת בעיקרה על רצון חופשי, שבו המהגר בוחר בחופש מוחלט לעזוב את מדינתו משום שבמדינה השנייה הוא מזהה תנאי מחייה טובים יותר והוא עושה מאמץ לעזוב את מדינתו. תנאי המחיה במדינת המוצא של המהגר לא בהכרח רעים, אך המהגר סבור כי תנאי המחיה במדינה המארחת (המדינה הקולטת את המהגר) יהיו טובים יותר, לדוגמה רמות שכר גבוהות יותר במדינה המארחת, משפחה הנמצאת במדינה המארחת, הבטחת עבודה ורצון להגשים רמת חיים גבוהה יותר. הגישה השנייה הינה גישת הדחיפה וזאת פועלת על עיקרון הכפייה. ההגירה נעשית בליט ברירה ולא מבחירה שכן ישנם גורמים במדינת המוצא המחייבים את המהגר לעזוב את מדינתו ולעבור בניגוד לרצונו למדינה אחרת. מצב זה יכול להתרחש על בסיס קושי לנהל חיים נורמטיביים במדינת המוצא, תנאי שכר ירודים, היעדר יכולת דיוור, גורמי רווחה ירודים, מערכת בריאות לקויה, קושי להגשים את רצון המהגר, יכולת תעסוקה מוגבלת, רדיפה פוליטית וגורמים סביבתיים קשים בלתי נשלטים כמו מזג אוויר קיצוני (Lichtenberg, 2014, p. 2460).

חשוב לציין כי נושא ההגירה הינו נושא נרחב למדי וכולל הגדרות מגוונות של פליטים, מהגרים, וסיבות הגירה. לכל הגדרה ישנה חשיבות גדולה מבחינה משפטית, מוסרית ורגשית. עם זאת, מכיוון שעבודה זו לא עוסקת באופן נרחב במהות ההגירה, מכאן שלא אכנס להגדרות השונות של כל מושג וסיבת הגירה. רק אציין כי הגירה באשר היא יכולה להתבסס על מספר משתנים או על בסיס משתנה אחד. אדם יכול לעזוב את מדינתו רק משום שהוא חווה רדיפה פוליטית, או שהוא מעוניין ליהנות מרמות שכר גבוהות יותר, או אפילו הוצעה לו הזדמנות עבודה מעניינת. לעיתים קרובות מהגרים מעדיפים לפנות למדינות עשירות או כאלה המקדמות קליטה של מהגרים תוך שהמדינה קובעת תנאים וכללים קבועים לתהליך ההגירה – כמו עמידה במבחני שפה, ניסיון מקצועי, השכלה וכדומה. מדינות עשירות יחסית, בטוחות או חופשיות מבחינה פוליטית נוטות למשוך אליהן אנשים - כתושבים קבועים או כעובדים זמניים - ממדינות שאינן בעלות תכונות אלה. בתהליך זה המהגר נבחן על ידי המדינה האם הוא עומד בתנאי ההגירה כמו במבחני השפה וההשכלה (Lichtenberg, 2014, p. 2460).

ישראל נחשבת כמדינה עלייה ולא כמדינת הגירה. למרות שלאורך השנים ישראל קלטה תושבים זרים רבים, הרי שלרבים מהם היה מכנה משותף והוא מוצאם הדתי – יהודי. מתוך כך ישראל מאפשרת עלייה אליה על בסיס שני נתיבים חוקיים: חוק השבות וחוק הכניסה לישראל, שניהם משנת 1952. חוק השבות קובע כי כל יהודי באשר הוא יכול להתיישב בישראל. חוק זה מדגיש את נושא העלייה לפיו כל יהודי זכאי "לעלות לישראל" ולראות בה בית עבורו, כאשר תנאי היסוד לכך הוא להוכיח את יהדותו לפי משתנים וסעיפים שונים. חוק הכניסה לישראל, מאפשר כניסה לישראל למי שאיננו יהודי, וזאת על בסיס משתנים שונים כמו מטרת הכניסה – תיירות, עבודה, תהליך רפואי, מקלט מדיני, ועוד. כל משתנה שכזה נבחן באופן קפדני על ידי משרד